

اصول و آداب تجارت در روشنی احادیث

پوهنمل محمدقاسم رشیدی

استاد پوهنچی شرعیات پوهنتون بدخشان

Qaseemrashidi2019@gmail.com

۰۰۰۹-۰۰۰۵-۲۷۴۲-۳۹۴۸

نویسنده

نشان برقی

نشانه ارکاید

چکیده

تجارت در قرآن و سنت جایگاه ویژه‌ای دارد. قرآن کریم در موارد چشم‌گیری بدان پرداخته است. پیامبر بزرگ اسلام صلی الله علیه وسلم، تجارت را از جمله‌ی پاکیزه‌ترین کسب‌ها شمار نموده است. شغل بیشترین اصحاب کرام نیز تجارت بود. با مطالعه‌ی احادیث گران‌بهای پیامبر صلی الله علیه وسلم، در می‌یابیم که در بخش‌های مختلف تجارت، اصول و آدابی بیان شده است که تطبیق و رعایت آن‌ها برای هر مسلمان لازم بوده و سبب خیر و برکت دنیا و آخرت می‌گردد. هدف این بحث، بازخوانی احادیث وارده در این زمینه و تطبیق آن در زندگی عملی است. با این کار ما از یک سو به اصل خود بر گردیم و از جانب دیگر، رستگاری و برکات مادی و معنوی را از آن خود می‌کنیم. روش ما در این تحقیق، جمع‌آوری احادیث وارده در این مورد و دسته‌بندی و تحلیل هر یک در رابطه به موضوع می‌باشد. در این بحث ضوابط و آدابی را مانند صداقت در تجارت، خودداری از دروغ و فریب، امانتداری و دوری از خیانت، تلاش کسب حلال و غیره مواردی که در احادیث متعدد بدان‌ها به صورت واضح و گسترده پرداخته شده است، به شکل کوتاه و ساده مورد بررسی قرار داده‌ام. و به این نتیجه رسیدم که دین مقدس اسلام در رابطه به تجارت اصول و آداب نظری و عملی دارد که تطبیق آن‌ها سبب خیر و فلاح و برکات می‌گردد.

کلیدواژه: اصول، آداب، تجارت، حدیث.

Principles and Etiquettes of Commerce in the Light of Prophetic Traditions

Muhammad Qasem Rashidi

Department of Islamic Studies, Shariah faculty of Badakhshan
University

Author

E-Mail

Orcid

Qaseemrashidi2019@gmail.com

orc/۰۰۰۹-۰۰۰۵-۲۷۴۲-۳۹۴۸

Abstract

Commerce holds a distinct position in the Quran and the traditions of Islam. The Holy Quran has notably addressed various aspects of commerce, and the great messenger of Islam experienced and proclaimed it as the purest form of livelihood even prior to prophethood. Among the noble companions, commerce was a prevalent occupation. Through the invaluable teachings of the Prophet Muhammad in his traditions (Hadiths), essential principles and etiquettes concerning different facets of commerce have been elucidated. Adhering to and applying these principles are imperative for every Muslim, as they pave the way for worldly prosperity and blessings in the hereafter. The objective of this discussion is to revisit the traditions recorded in this domain and apply them practically in life. By adhering to these principles, we return to our core beliefs and simultaneously embrace spiritual and material prosperity. Our methodology in this discourse involves gathering the traditions related to this subject, categorizing them, and analyzing each in relation to the topic. In this discussion, guidelines and etiquettes such as honesty, integrity in trade, refraining from deceit and fraud, upholding trust and avoiding treachery, striving for lawful earnings and other aspects extensively highlighted in numerous traditions are succinctly and straightforwardly examined.

Keywords: Principles, Etiquettes, Commerce, Hadiths

مقدمه

تجارت در قرآن و سنت جایگاه ویژه داشته، نقش، اهمیت و برکات آن به صورت گسترده بیان شده است. پیامبر اسلام صلی الله علیه وسلم قبل از بعثتش در زمینه تجارت، تجارب ارزنده‌ای داشته است. او هر از گاهی رهنمون‌های ارزنده‌ای را به یارانش بیان می‌فرمود. اصحاب کرام نیز علاقه‌ی شگفت‌انگیزی به تجارت داشته‌اند. آن‌ها از بیکاری و بطالت دوری می‌جستند. نقش تجارت در جهان امروز نیز بیش از هر حرفه‌ای دیگر برجسته‌تر و ملموس‌تر است. بدون شک هر نظام اقتصادی قواعد و اصول خود را دارد، ولی دین مقدس اسلام در این زمینه اصول و آدابی دارد که از دیگر نظام‌ها کاملاً متفاوت می‌باشد.

تبیین مسأله

پیامبر اکرم صلی الله علیه وسلم در احادیث متعدد، احکام تجارت را با جزئیات بیان کرده و از تجارتنی که سبب فروپاشی نظام اقتصادی گردد، مسلمانان را هشدار داده است. در احادیث دیگری، انواع مختلف بیوع محرمة را ممنوع قرارداده و سیستم‌های سرمایه‌سودی را از بین برده است. در واقع راهبردهای اقتصادی

پیامبر اکرم صلی الله علیه وسلم در این زمینه، تنها راه حل مشکل اقتصادی است که می توان آن را در سطح جهان به عنوان بهترین مدل سیستم اقتصادی مطرح کرد.

پرسشهای تحقیق

۱- آیا رسالت پیامبر اکرم صلی الله علیه وسلم که نقطه مرکزی آن مسأله‌ی خدا شناسی و عبادت است، در پیوند به امر تجارت که امر دنیایی می باشد، ضوابط و مقرراتی دارد؟

۲- اصول و آدابی که در احادیث آمده اند، چه نقشی در رشد سرمایه تجارته دارند؟

اهداف تحقیق

تحقیق حاضر می‌خواهد به اهداف ذیل نایل گردد:

۱. تطبیق اصول و آدابی که پیامبر اکرم صلی الله علیه وسلم در زمینه‌ی تجارت وضع نموده، رعایت آن برای هر مسلمان ضروری پنداشته می شود.
۲. احیاء و شگوفایی ارزش‌های دینی در زندگی عملی بوده، تا خیر و برکت دنیا و آخرت را از آن خود نماییم.
۳. باز خوانی احادیث گهر بار پیامبر اکرم صلی الله علیه وسلم و استخراج احکام از آن‌ها.

پیشینه‌ی تحقیق

اصول و آداب تجارت در کتب حدیث به صورت گسترده وجود داشته و هر محدثی بایی را در این زمینه وضع کرده و در رابطه به جواز و عدم جواز آن با احادیث نبوی استدلال نموده است. همچنان این مسائل در کتب فقه جمع بندی و علت یابی شده است. دکتور عبد الحمید رفاعی در این زمینه، مقاله‌ای دارد، زیر عنوان «ضوابط التجارة فی ضوء السنة». همچنان، «الحث علی التجارة و بیان برکاتها» از دکتر امین الشقاوی، مسائلی را در پیوند به تجارت مطرح کرده است، ولی من خواستم به صورت فشرده و نظامند تر این مقاله را در روشنی آن‌ها، تهیه نمایم.

روش تحقیق

در این مقاله از روش کتابخانه‌ی، به گونه‌ای استفاده شده که نخست احادیث مربوط به موضوع، از خلال کتاب‌های حدیث، استخراج و سپس مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته است.

در قدم اول، احادیث تخریج، و سپس مورد ترجمه قرار گرفته است... در این تحقیق فقط از احادیث صحیح استفاده شده است. این تحقیق را ضمن دو بخش که یکی مطالب تمهدی در پیوند به تجارت و دیگری اصول و آداب تجارت است، به بررسی گرفته‌ام.

نتایج و یافته‌ها

بخش اول: تعریف تجارت

۱- معنای لغوی تجارت: ابن منظور می‌گوید: «تجارت به معنای خرید و فروش است (ابن منظور، ۱۳۸۲هـ: ۸۹/۴).

۲- معنای اصطلاحی تجارت: ابن خلدون می‌گوید: «تجارت، یک پروسه رشد پولی بوده که با خریدن کالای تجارتي، تلاش برای قیمت فروختن آنها صورت می‌گیرد (ابن خلدون، ب ت: ۲۲۳).

ابن منظور می‌گوید: تجارت عبارت از پروسه‌ی تبادل مالی بوده که هدف آن فائده و ربح می‌باشد (ابن منظور، ۱۳۸۲هـ: ۸۹/۴).

باتوجه به آنچه گفته شد، می‌توان گفت: تجارت یک پروسه‌ی تبادل کالای تجارتي و تولیداتی است که به صورت خرید و فروش، تحقق می‌پذیرد، تا راس المال رشد کند.

مشروعیت تجارت

تجارت عقلا و نقلا یک امر مشروع است، زیرا نیازمندی مردم خود مجوز این امر بوده و در آیات متعدد به مشروع بودن آن تصریح شده است. قرآن کریم در زمینه‌های متعدد به این امر پرداخته است، طوری که الله تعالی می‌فرماید: **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَن تَرَاضٍ مِّنْكُمْ**. النساء: ۲۹.

ترجمه: ای کسانی که ایمان آورده‌اید! اموال همدیگر را به ناحق نخورید، مگر این که داد و ستدی باشد که از رضایت سرچشمه بگیرد.

در جای دیگری قرآن کریم این گونه آمده است: **وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا**. القصص: ۷۷.

ترجمه: به وسیله آنچه خدا به تو داده است، سرای آخرت را بجوی و بهره خود را از دنیا فراموش مکن.

فضیلت تجارت

تجارت یکی از بهترین کارهای است که سبب بدست آوردن روزی حلال می‌گردد. پیغمبر صلی الله علیه وسلم می‌فرماید: عن جمیع بن عمیر، عن خاله، قال: سئل النبی صلی الله علیه وسلم: عن أفضل الكسب فقال: "بيع مبرور، وعمل الرجل بیده" الشیبانی، ۱۴۱۶هـ ق: ۱۵۷/۲۵).

ترجمه: از جمیع بن عمیر روایت است، او از مامای خود روایت می‌کند که گفت: از پیغمبر صلی الله علیه وسلم پرسیده شد که کدام کسب بهتر است؟ گفت: خرید و فروشی که در آن (سوگند دروغ و فریب) نباشد و کاری که انسان به دست خود انجام بدهد.

اهمیت اقتصادی تجارت

بدون شک تجارت موتور و سنگ پایه رشد و توسعه اقتصاد است. تجارت کلیدی برای رشد اقتصاد در گذشته و حال، محسوب می شود. ارتباط تجارت و توسعه، امروز بیشتر از گذشته مورد توجه نظریه پردازان حوزه های اقتصادی است. در قرآن کریم و احادیث نبوی، اهمیت تجارت و نقش آن در رشد اقتصاد کاملاً روشن و چشم گیر است.

تجارت یکی از کارهای منفعت‌زا بوده که سبب توسعه پولی می‌گردد. در حدیثی آمده است: عن عروة قال: أعطاه النبي صلى الله عليه وسلم ديناراً يشتري به أضحية أو شاة، فاشترى شاتين، فباع إحداهما بدينار، فأناه بشاة ودينار، فدعا له بالبركة في بيعه، فكان لو اشترى تراباً لربح فيه (السجستاني، ۱۴۱۶هـ.ق: ۵/ ۲۶۶). ترجمه: از عروه - رضی الله عنه - روایت است که گفت: پیغمبر - صلی الله علیه وسلم - به او دیناری داد تا با آن گوسفندی بخرد، پس دوگوسفند خرید و یکی از آن را به یک دینار فروخت و نزد پیغمبر - صلی الله علیه وسلم - با یک گوسفند و یک دینار آمد و پیغمبر - صلی الله علیه وسلم - برایش دعای برکت در خرید و فروش را کرد که اگر خاک را هم می‌خرد حتماً سودی، به دست می‌آورد.

بخش دوم: اصول و آداب تجارت

دین مقدس اسلام به عنوان یک دین جهان شمول، تمام حوزه های زندگی را مورد ارزیابی قرار داده است. هیچ بخش زندگی نیست که در آن اصول و آداب اسلامی وجود نداشته باشد. در رابطه به تجارت نیز اصول و آدابی مهم و اساسی وجود دارد. در این بخش به بررسی مسایل ذیل می پردازیم:

۱- خود داری از فریب و حيله

راست گویی و صداقت در تمام امور به ویژه در تجارت امر نیکو و پسندیده می باشد. صداقت یکی از بنیادی ترین ویژگی های انسان مسلمان است. بدون صداقت نه دینی برپای می گردد و نه هم دنیایی سروسامان می یابد. از طرف دیگر دروغ و فریب از پست ترین خصلت های انسان است. بدون شک بیشترین ناهنجاری های حاکم بر روابط اقتصادی و معاملاتی از دروغ، فریب و آمیزش حق و باطل سرچشمه می گیرد.

پیغمبر می فرماید: عن أبي سعيد رضي الله عنه، عن النبي صلى الله عليه وسلم، قال: التاجر الصدوق الأمين مع النبيين، والصديقين، والشهداء (الترمذی، ۵۱۳۸۲: ۲/ ۵۰۶).

ترجمه: از ابوسعید - رضی الله عنه - روایت است که پیغمبر - صلی الله علیه وسلم - گفت: «تاجر راست گوی امانتدار، همراه پیغمبران، راستگویان و شهیدان حشر می شود».

صداقت در تجارت، مایه خیر و برکت است. بدترین دروغ آن است که با سوگند، راست جلوه داده شود. پیغمبر صلی الله علیه وسلم می فرماید: عن أبي ذر رضي الله عنه، عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: «ثلاثة لا يكلمهم الله يوم القيامة، ولا ينظر إليهم ولا يزكهم ولهم عذاب أليم» قال: قرأها رسول الله صلى

الله علیه وسلم ثلاث مرارا، قال أبو ذر: خابوا وخسروا، من هم يا رسول الله؟ قال: «المسبل، والمنان، والمنفق سلعته بالحلف الكاذب» (النیسابور، ۱۴۱۵ق: ۱/ ۱۰۲).

ترجمه: از ابوذر - رضی الله عنه - روایت است که پیغمبر - صلی الله علیه وسلم - گفت: «سه (گروه) هستند که خداوند متعال در روز قیامت با آنها سخن نخواهد گفت و به طرف آنها نظر نخواهد کرد و آنها را از گناهشان پاک نخواهد کرد و برای آنها عذاب درد ناک خواهد بود». (روای) می گوید: این را پیغمبر - صلی الله علیه وسلم - سه بار تکرار کرد. ابوذر گفت: بدبخت و زیانمند شدند. آنها کیستند ای رسول خدا؟ پیغمبر - صلی الله علیه وسلم - گفت: «کسی ازار پاچه کشال می پوشد، کسی که چیزی به کسی بدهد منت می کند و کسی که کالای خود را به قسم دروغ به فروش می رساند».

در حدیث دیگری پیغمبر صلی الله علیه وسلم می فرماید: عن أبي هريرة رضي الله عنه، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «أربعة يبغضهم الله: البياح الحلاف، والفقير المختال، والشیخ الزاني، والإمام الجائر» (النسائی، ۱۴۲۱ق: ۳/ ۶۹).

ترجمه: از ابوهریره - رضی الله عنه - روایت است که پیغمبر - صلی الله علیه وسلم - گفت: «چهار نفر اند که خداوند را از آنها بد می آید: فروشنده قسم خور، فقیر متکبر، پیر زناکار و پادشاه ستمگار».

دروغ بدترین بیماری تاجرانی است که دل بستگی به سود اندک و ناچیز دنیایی دارند. در حدیثی آمده است: عن إسماعيل بن عبيد بن رفاعه، عن أبيه، عن جده أنه خرج مع النبي صلى الله عليه وسلم إلى المصلى، فرأى الناس يتبايعون، فقال: «يا معشر التجار، فاستجابوا لرسول الله %، ورفعوا أعناقهم وأبصارهم إليه، فقال: إن التجار يبعثون يوم القيامة فجارا، إلا من اتقى الله، وبر، وصدق» (الترمذی، ۱۴۲۱ق: ۳/ ۶۹).

ترجمه: از اسماعیل بن عبید بن رفاعه روایت شده است، او از پدرش و پدرش از جدش روایت می کند که: با پیغمبر - صلی الله علیه وسلم - به طرف نمازگاه رفت و مردم را در حال خرید و فروش دید، پیغمبر - صلی الله علیه وسلم - گفت: «ای گروه تاجرها!» آنها به پیغمبر صلی الله علیه وسلم جواب دادند و گردن و چشم های شان را به طرفش بلند کردند. پیغمبر - صلی الله علیه وسلم - گفت: «تاجران در روز قیامت با فاجران حشر خواهند شد جز کسی که از خدا بترسد و نیکی کند و راست بگوید».

در حدیث دیگری آمده است: عن حكيم بن حزام ، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «البيعان بالخيار لم يتفرقا، - أو قال: حتى يتفرقا - فإن صدقا وبينا بورك لهما في بيعهما، وإن كتما وكذبا محقت بركة بيعهما» (البخاری، ۱۴۲۱ق: ۳/ ۶۴).

ترجمه: از حکیم بن حزام - رضی الله عنه - روایت است که پیغمبر - صلی الله علیه وسلم - گفت: «خریدار و فروشنده تا وقتی از هم جدا نمی شوند اختیار دارند. اگر راست گفتند و درست وضاحت دادند،

در بیع شان برکت انداخته می‌شود و اگر (عیب کالا را) پنهان کردند و دروغ گفتند برکت از بیع شان نابود می‌گردد».

در حدیث دیگری نیز آمده است: عن عبد الله، قال: قال رسول الله %: «عليكم بالصدق، فإن الصدق يهدي إلى البر، وإن البر يهدي إلى الجنة، وما يزال الرجل يصدق ويتحرى الصدق حتى يكتب عند الله صديقا، وإياكم والكذب، فإن الكذب يهدي إلى الفجور، وإن الفجور يهدي إلى النار، وما يزال الرجل يكذب ويتحرى الكذب حتى يكتب عند الله كذابا» (النیسابوری، ۱۴۱۶ق: ۴/۲۰۱۳).

ترجمه: از عبدالله - رضی الله عنه - روایت است که پیغمبر - صلی الله علیه وسلم - گفت: «برخود لازم بگردانید راست گفتن را، چون راست گفتن انسان را به طرف نیکی هدایت می‌کند و نیکی انسان را به جنت راه می‌برد، برخی‌ها همواره راست می‌گویند و تلاش به راستی می‌کنند تا این که در نزد خداوند متعال، راست گو نوشته می‌شوند، و اجتناب کنید از دروغ چون دروغ به سمت نافرمانی انسان را می‌برد و فجور انسان را به دوزخ می‌کشاند، کسی همواره دروغ می‌گوید و تلاش برای دروغ گفتن می‌کند تا این که در نزد خداوند دروغ‌گویی نوشته می‌شود».

همچنان پیغمبر صلی الله علیه وسلم می‌فرماید: عن عبدالرحمن بن شبل، قال رسول الله %: «إن التجار هم الفجار» قال: قيل: يا رسول الله، أوليس قد أحل الله البيع؟ قال: «بلى، ولكنهم يحدثون فيكذبون، ويحلفون، ويأثمون» (الشیبانی، ۱۴۱۶ق: ۲۴/۲۹۰).

ترجمه: از عبدالرحمن بن شبل - رضی الله عنه - روایت است که پیغمبر - صلی الله علیه وسلم - گفت: «یقینا تاجران همانا فاجران اند. گفته شد که ای رسول خدا! مگر خداوند متعال بیع را روا نگردانیده است؟ پیغمبر - صلی الله علیه وسلم - گفت: «بلی، مگر آنها در هر سخن دروغ می‌گویند و سوگند می‌خورند و گناه کار می‌شوند».

۲- خیانت نکردن

امانتداری نیز یکی از ارزشهای والای جامعه‌ی اسلامی می‌باشد. امانتداری از خصوصیات منحصر به فرد مومنان است. جوامع کفری - صرف نظر از برخی‌ها - از آن محروم می‌باشند. مهمترین کار اقتصادی که به امانتداری، نیاز مبرم دارد، مشارکت، مضاربه، وکالت و انواع دیگری معاملات اند. در این موارد، یک طرف، مسئولیت کار را به دیگری می‌سپارد، و او را در تصرف اموال خود مورد اعتماد قرار می‌دهد، طوری که طرف مقابل هم تمام تلاش خود را جهت تأمین مصالح طرفین به خرج داده، رضایت خداوند ﷻ را شامل حال خود می‌گرداند. در حدیثی آمده است: عَنْ أَبِي حَيَّانَ التَّمِيمِيِّ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ %: «يَدُّ اللَّهُ عَلَى الشَّرِيكَيْنِ مَا لَمْ يُخَنَّ أَحَدُهُمَا صَاحِبَهُ، فَإِذَا خَانَ أَحَدُهُمَا صَاحِبَهُ رَفَعَهَا عَنْهُمَا» (السیستانی، ب ت: ۲۶۵/۵).

ترجمه: از ابوحنبلان تیمی که از پدرش روایت می‌کند می‌گوید: پیغمبر - صلی الله علیه وسلم - گفت: «دست خداوند بالای دوشریک است، تا وقتی که یکی با دیگری خیانت نکند، هرگاه یکی با دیگری خیانت کرد خداوند از آن‌ها دست بر می‌دارد».

۴- تلاش برای بدست آوردن روزی حلال

باید انسان با کار و تلاش خود زمینه‌یامرار معاش خود را برابر نموده، تا دست تطاول و تعدی بر مال دیگران دراز نکند. الله ﷻ می‌فرماید: (يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ) البقرة: ۱۶۸.

ترجمه: ای مردم! از آنچه در زمین، حلال و پاکیزه است بخورید، و با په پای اهریمن راه نرفتید. بی‌گمان او دشمن آشکار شما است.

پیغمبر اکرم - صلی الله علیه وسلم - در احادیث متعدد از خوردن مال حرام، مسلمانان را برحذر داشته است: عن أبي هريرة %، عن النبي %، قال: «يأتي على الناس زمان، لا يبالي المرء ما أخذ منه، أمن الحلال أم من الحرام» (بخاری، ۱۳۸۸هـ: ۳ / ۵۵).

ترجمه: از ابوهریره - رضی الله عنه - روایت است که نبی اکرم - صلی الله علیه وسلم - فرمود: «روزگاری بر مردم فرا خواهد رسید که کسی به آنچه بدستش می‌رسد اهمیت نمی‌دهد که از راه حلال است یا حرام». در جای دیگر می‌فرماید: عن أبي هريرة رضي الله عنه، قال: قال رسول الله %: «أيها الناس، إن الله طيب لا يقبل إلا طيبا، وإن الله أمر المؤمنين بما أمر به المرسلين، فقال: (يا أيها الرسل كلوا من الطيبات واعملوا صالحا، إني بما تعملون عليم) [المؤمنون: ۵۱] وقال: (يا أيها الذين آمنوا كلوا من طيبات ما رزقناكم) [البقرة: ۱۷۲] ثم ذكر الرجل يطيل السفر أشعث أغبر، يمد يديه إلى السماء، يا رب، يا رب، ومطعمه حرام، ومشربه حرام، وملبسه حرام، وغذي بالحرام، فأنى يستجاب لذلك؟» (النيسابوری، ۱۴۲۳ق: ۲ / ۷۰۳).

ترجمه: از ابوهریره - رضی الله عنه - روایت است که پیغمبر - صلی الله علیه وسلم - گفت: «ای مردم! خداوند پاک است و جز پاک‌ی چیزی را نمی‌پذیرد، خداوند به آن چیزی که پیامبران را امر کرده است، مؤمنان را نیز امر کرده نموده، طوری که گفته است: ای پیامبران! از چیزهای پاک بخورید و کارهای نیک انجام بدهید که من به اعمال شما دانا هستم. و نیز گفته است: ای مؤمنان از چیزهای پاک بخورید که برای تان روزی داده ایم. سپس داستان مردی را ذکر کرد که سفر درازی کرده است، با موهای ژولیده و سیمای غبارآلود، دست‌های خود را به سوی آسمان بلند می‌کند و خدا و خدا! می‌گوید در حالی خوراکش حرام، نوشیدنی اش حرام و لباسش نیز حرام است و از حرام تغذیه شده است، پس چه قسم دعایش قبول شود».

۵- پایبندی به عبادات و برتری آن بر تجارت

دین مقدس اسلام همیشه توازن میان دنیا و آخرت را به صورت دقیق رعایت می‌کند، تا انسان هم به اوامر اخروی رسیدگی کرده بتواند و هم سهم خود را از دنیا بگیرد، چون بدون تأمین نیازمندی‌های دنیایی، کاری برای آخرت کرد کرده نمی‌شود. قرآن کریم در این زمینه می‌فرماید: **فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ**. الجمعة: ۱۰.

ترجمه: وقتی که نماز خوانده شد، در زمین پراکنده شوید و فضل خداوند (روزی) را طلب کنید و خداوند را بسیار یاد کنید، تا این که رستگار شوید.

همچنان پیغمبر صلی الله علیه وسلم می‌فرماید: عن جابر رضي الله عنه، قال: «بينما نحن نصلّي مع النبي صلی الله علیه وسلم إذ أقبلت عیر تحمل طعاما، فالتفتوا إليها حتى ما بقي مع النبي صلی الله علیه وسلم إلا اثنا عشر رجلا، فنزلت هذه الآية: (وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انفصوا إليها وتركوا قَائِمًا. الجمعة: ۱۱) (بخاری، ۱۳۸۸هـ: ۲ / ۱۳).

ترجمه: «از جابر - رضی الله عنه - روایت شده که می‌گوید: در حالی که با پیغمبر - صلی الله علیه وسلم - نماز جمعه را می‌خواندیم، کاروانی که محموله آن مواد غذایی بود وارد شد، مردم به سوی آن شتافتند تا جایی که جز دوازده نفر کسی با پیغمبر - صلی الله علیه وسلم - نمانده بود و این آیه نازل شد: «هرگاه تجارت و یا کار بی فایده ای را دیدند به سوی آن می‌شتابند و شما را به حالت ایستاده ترک می‌نمایند».

۶- مهارت در تجارت و شناخت راهکارهای معاملاتی

تجارت در رشد سرمایه نقش کلیدی را بازی می‌کند، ولی به شرطی که تاجر به فراز و فرود امور تجاری آشنایی درست داشته باشد. در واقع تجارت مانند دیگر پیشه‌های دنیایی مهارت خاصی می‌طلبد که در صورت نداشتن چنین یک مهارت، تاجر نمی‌تواند کار و بار خود را رونق ببخشد. البته قابل یاد کرد است که مهارت و فهم بازرگانی به معنای فریب، نیرنگ و چالاک‌های حقه‌بازانه نیست که با دروغ و قسم، کار را رونق بدهد، بلکه مهارت چیزی دیگری است که هم اصول اخلاقی را رعایت می‌کند و هم کار خود را به شیوه درست به پیش می‌برد. این همان چیزی است که قرآن کریم به آن اطلاق علم نموده است، طوری که می‌فرماید: (قَالَ اجْعَلْنِي عَلَىٰ خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ) يوسف: ۵۵.

ترجمه: یوسف علیه السلام گفت: مرا سرپرست اموال و محصولات زمین کن، چرا که من بسیار حافظ و نگهدار بس آگاه می‌باشم. در روایتی نیز آمده است: قال عمر بن الخطاب رضي الله عنه: «لا يبيع في سوقنا إلا من قد تفقه في الدين» (ترمذی، ۱۴۲۳ق: ۱ / ۶۱۵).

ترجمه: عمر بن خطاب - رضی الله عنه - می‌گوید: «در بازار ما تجارت نکنند مگر کسی که از دین آگاهی داشته باشد».

۷- اجتناب از دروغ و سوگند خوردن در خرید و فروش

پیامبر اکرم - صلی الله علیه وسلم - از دروغ گفتن که سبب فریب یکی از عاقدین می‌گردد منع کرده است. به همین گونه فروختن چیزی با استفاده از سوگند نادرست می‌باشد، چنان که پیغمبر صلی الله علیه وسلم می‌فرماید: «إن أبا هريرة رضي الله عنه، قال: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم، يقول: «الحلف منفقة للسلعة، ممحقة للبركة» (بخاری، ۱۳۸۸ه: ۶۰/۳).

ترجمه: ابو هریره - رضی الله عنه - می‌گوید: شنیدم که پیغمبر - صلی الله علیه وسلم - می‌گفت: «قسم معامله را رواج می‌دهد ولی برکت آن را محو می‌سازد».

البته قابل یاد آوری است که این جزاء دنیایی است، ولی در آخرت سزای بزرگتری دارد، چنانچه پیغمبر صلی الله علیه وسلم می‌فرماید: «عن عبد الله بن أبي أوفى رضي الله عنه: «أن رجلاً أقام سلعة وهو في السوق، فحلف بالله لقد أعطى بها ما لم يعط ليقع فيها رجلا من المسلمين» فنزلت: (إن الذين يشترون بعهد الله وأيمانهم ثمنا قليلا ليس لهم في الآخرة من خلاق) [آل عمران: ۷۷] (بخاری، ۱۳۸۸ه: ۶۰/۳).

ترجمه: از عبدالله بن اوفی روایت است که مردی در بازار کالایی را برای فروش برد و سوگند می‌خورد که به قیمت نازلتر از آنچه خریده است می‌فروشد تا به این بهانه مسلمانی را فریب بدهد که این آیت نازل شد: کسانی که پیمان خدا و سوگندهای خود را به بهای کمی بفروشند، بهره‌ای در آخرت نخواهند داشت.

در حدیث دیگری نیز آمده است: «عن عبد الله رضي الله عنه، عن النبي صلى الله عليه وسلمقال: «من حلف على يمين يقطع بها مال امرئ مسلم، هو عليها فاجر، لقي الله وهو عليه غضبان» فأنزل الله تعالى: (إن الذين يشترون بعهد الله وأيمانهم ثمنا قليلا) [آل عمران: ۷۷] (بخاری، ۱۳۸۸ه: ۱۱۰/۳).

ترجمه: عبدالله - رضی الله عنه - می‌گوید: پیغمبر - صلی الله علیه وسلم - فرمود: «کسی که به دروغ قسم می‌خورد و با این قسم دروغ قسمتی از مال يك مسلمان را تصرف می‌نماید، هنگامی که به حضور خداوند می‌رسد خداوند به شدت از او خشمگین است. خداوند متعال در تأیید این فرموده پیغمبر - صلی الله علیه وسلم - این آیه را نازل نمود: (إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا).

۸- جوانمردی

یکی دیگری از ارزش‌های اخلاقی که با معاملات اقتصادی در ارتباط است، سماحت و آسان‌گیری است. تاجر باید از محدودیت، اکراه، فشار و سخت‌گیری، خودداری کند. پیغمبر صلی الله علیه وسلم می‌فرماید: «عن جابر بن عبد الله رضي الله عنهما: أن رسول الله %، قال: «رحم الله رجلا سمحا إذا باع، وإذا اشترى، وإذا اقتضى» (بخاری، ۱۳۸۸ه: ۵۷/۳).

از جابر - رضی الله عنهما - روایت است که رسول الله - صلی الله علیه وسلم - فرمود: «خداوند بر بنده ای رحم میکند که هنگام خرید و فروش و طلب حق خود، سهل‌گیر باشد».

یکی از مظاهر جوانمردی و سماحت این است که طلب کار نزدیک زمان قرض، به بدهکار خیر بدهد، اگر در موعد مقرر نمی‌تواند قرض را بپردازد باید به او فرصت بدهد یا به شکل قسط وار از او پول بگیرد. در قرآن کریم آمده است: **وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ**. البقر: ۲۸۰.

و اگر تنگدست باشد، پس مهلت می‌شود تا گشایشی فرا رسد، و اگر ببخشید، برایتان بهتر خواهد بود اگر دانسته باشید.

در حدیث دیگری نیز آمده است: أن عبد الله بن عمر رضي الله عنهما، قال: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «من كان في حاجة أخيه كان الله في حاجته، ومن فرج عن مسلم كربة، فرج الله عنه كربة من كربات يوم القيامة» (بخاری، ۱۳۸۸هـ: ۳ / ۱۲۸).

ابن عمر - رضی الله عنه - می‌گوید: پیغمبر - صلی الله علیه وسلم - گفت: هر کسی که به برادر خود به هنگام نیاز کمک کند خداوند هم به هنگام نیاز به او کمک خواهد کرد، هر کسی مشکلی از مشکلات یک مسلمان را رفع نماید، خداوند یکی از مشکلات او را در روز قیامت رفع خواهد نمود.

نتیجه‌گیری

با توجه به آنچه در رابطه به اصول و آداب تجارت در روشنی احادیث، بحث صورت گرفت، می‌توان نتایج زیر را به صورت ساده چنین فشرده ساخت:

تجارت از کارهای بایسته و ارزشمند بوده که در احادیث متعدد به صورت واضح مورد توجه قرار گرفته است. در احادیثی تجارت پاکیزه‌ترین کسب گفته شده و نیز در احادیثی خیر و برکات آن بیان گردیده است. پیامبر بزرگ اسلام صلی الله علیه وسلم برای نظام تجارتي اصول و آدابی را مانند دوری از دروغ و فریب، قسم خوردن به ناحق، درست‌کاری و امانت‌داری، طلب کسب حلال، خیر خواهی برای دیگران، وضع شروط باطل و غیره، بیان نموده است که تطبیق و رعایت آن برای هر مسلمان خیر و برکت به بار می‌آورد. تجارت در رشد سرمایه و رفاه جامعه نقش چشم‌گیری دارد که در نظام اقتصادی معاصر هیچ چیز جای تجارت را گرفته نمی‌تواند. روی این ملحوظ بازخوانی احادیث وارد در مورد تجارت و استخراج مسایل تجاری برای دانشمندان این عرصه حتمی و لازمی باشد. بناء هیچ نظام اقتصادی مانند دین مقدس اسلام روی ارزش‌ها و حلال و حرام تاکید نکرده است. پس برهر مسلمان لازم است تا در امور روزمره خود نیز رهنمون‌های ارزشمند اسلام را از یاد نبرد.

به همین گونه در احادیث متعدد انواع مختلف خرید و فروش‌ها را که در زمان جاهلیت رواج داشته مانند بیع مزانه، بیع نجش، بیع محافله، بیع بالای بیع دیگران، بیع بادی للحاضر و غیره بیوعی باطل و یا فاسد را

که در همه آنها به نحوی فریب و خدعه بوده و سبب ضرر دیگر انسان می‌گردد، پیغمبر اکرم صلی الله علیه وسلم منع نموده است. نقش ارزش‌های دینی در رشد تجارت غیر قابل انکار است. نظام سرمایه‌داری معاصر، فاقد هر گونه ارزش است. بناء فقط با تطبیق اصول و آداب اسلامی است که نظام تجاری ما از سود، فریب و انواع مختلف ضررها عاری می‌گردد.

منابع

قرآن کریم

ابن خلدون، ابوزید، عبدالرحمن بن محمد، حضرمی. (ب ت). مقدمه ابن خلدون. بیروت: دارالکتب العلمیة.

ابن منظور، ابوالفض، جمال الدین محمد بن مکرم بن علی (۱۳۸۸هـ) لسان العرب، بیروت: دارالکتب العلمیة.

بخاری، ابوعبدالله محمد بن اسماعیل، (۱۳۸۸هـ)، صحیح البخاری، تحقیق: محمدفواد عبدالباقی. ناشر: المكتبة العلمیة.

بخاری، ابوعبدالله محمد بن اسماعیل، (۱۳۸۸هـ)، صحیح البخاری، تحقیق: محمدفواد عبدالباقی. ناشر: المكتبة العلمیة.

بخاری، ابوعبدالله محمد بن اسماعیل، (۱۳۸۸هـ)، صحیح البخاری، تحقیق: محمدفواد عبدالباقی. ناشر: المكتبة العلمیة.

ترمذی، ابوعیسی محمد بن موسی، (۱۴۲۳هـ)، سنن الترمذی، تحقیق: عبدالباقی، نشر: المكتبة العلمیة. جرجانی، علی بن محمد بن علی الزین الشریف الجرجانی. (۱۴۰۳هـ). کتاب التعریفات. تحقیق: جماعة من العلماء. بیروت: دار الکتب العلمیة.

سجستانی، أبو داود سلیمان بن الأشعث. (ب ت). سنن أبي داود. تحقیق: محمد محیی الدین عبد الحمید. بیروت: المكتبة العصریة.

شیبانی، أبو عبد الله أحمد بن محمد بن حنبل. (۱۴۱۶ هـ). مسند الإمام أحمد بن حنبل. تحقیق: أحمد محمد شاکر. القاهرة: دار الحديث.

نسائی، أبو عبد الرحمن أحمد بن شعيب بن علي. (۱۴۲۱هـ). السنن الكبرى. تحقیق: حسن عبد المنعم شلیبی. بیروت: مؤسسة الرسالة.

نيسابوری، مسلم بن الحجاج، (۱۴۲۳هـ). صحیح المسلم، محقق: محمدفواد، نشر: بیروت.

نيسابوری، ابوعبدالله الحاكم محمد. (۱۹۹۰م). المستدرک علی الصحیحین. تحقیق: مصطفی عبد القادر عطا. بیروت: دار الکتب العلمیة

